

บทที่ 1

บทนำ

ในปัจจุบันภาคเหนือของประเทศไทยมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมที่สำคัญ ซึ่งส่งผลกระทบต่อลักษณะการใช้และการจัดการทรัพยากรรวมถึงวิถีชีวิตในแง่มุมต่างๆ ของชุมชนอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคเกษตรกรรมที่ต้องปรับเปลี่ยนจากระบบการผลิตเพื่อยังชีพมาสู่การผลิตเพื่อการค้าเนื่องจากกระแสอันไหลบ่าของระบบทุน กอปรกับนโยบายการจัดการทรัพยากรของรัฐที่มีการจำกัดเขตพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรและปลูกสร้างที่อยู่อาศัยของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณภูเขาและลุ่มน้ำซึ่งตกอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของรัฐในปัจจุบัน

1.1 ความสำคัญของประเด็นปัญหาในการศึกษา

การศึกษานี้ได้ศึกษาถึงการปรับตัวของ “ชุมชนป่าเมี่ยง” ซึ่งประสบปัญหาความไม่ยั่งยืนทางเศรษฐกิจ เนื่องจากรายได้จากอาชีพหลักลดลง ชุมชนป่าเมี่ยงเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเขตนิเวศตอนกลาง (Middle Zone) ในพื้นที่สูงของภาคเหนือ และได้ยึดถืออาชีพการปลูกและผลิต “เมี่ยง” ซึ่งเป็นเครื่องบริโภคชนิดหนึ่งที่ทำจากใบชา สวนเมี่ยงหรือป่าเมี่ยงเป็นระบบนิเวศเกษตรในลักษณะผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ โดยมุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อยังชีพและการรักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อม (ยศ, 2542 : 143, พรชัย, 2542 : 1) ในขณะเดียวกัน ก็ถือได้ว่าเมี่ยงเป็นพืชพาณิชย์ของชุมชนชาวป่าเมี่ยง ซึ่งปัจจุบันชุมชนมีการผลิตเมี่ยงเพื่อขายและนำเงินที่ได้มาแลกเปลี่ยนซื้อสิ่งของอื่นๆ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิต

ป่าเมี่ยงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง และเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และผลิตสินค้า และเป็นระบบนิเวศเกษตรอีกรูปแบบหนึ่งที่ควรค่าอย่างยิ่งต่อการอนุรักษ์และพัฒนาภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการลุ่มน้ำขนาดเล็กบนพื้นที่สูงต่อไป (พรชัย, 2542 : 2)

หากมองจากแง่มุมด้านสังคมวัฒนธรรม เมี่ยงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคและเป็นรากฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมของคนเมืองมาเป็นเวลาช้านาน ทั้งการเคี้ยวหลังรับประทานอาหาร การใช้เป็นของว่างต้อนรับแขกผู้มาเยือน หรือการบริโภคตามความเชื่อที่ว่าเมี่ยงช่วยให้มีกำลังวังชากลับคืนมาหลังจากทำงานหนักเหนื่อย (สุเทพ, 2513 : 16) เนื่องจากใบเมี่ยงมีคุณสมบัติช่วยกระตุ้นประสาทให้มีความรู้สึกสดชื่นเช่นเดียวกับชา ยิ่งไปกว่านั้นการทำสวนเมี่ยงยังเป็นรูปแบบหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคม นั่นคือ ความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันของ

คนในหมู่บ้าน และความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิต พ่อค้า (หรือ "พ่อเลี้ยง") และผู้บริโภค ในพื้นที่ราบ ทั้งนี้ ในขั้นตอนของการผลิตเมี่ยงมีความจำเป็นต้องใช้แรงงานมาก สวนเมี่ยงจึงถือได้ว่าเป็นแหล่งของการทำงานสำคัญในเขตที่สูงอีกด้วย (ยศ, 2542 : 144)

ในแง่มุมทางด้านเศรษฐกิจและระบบนิเวศนั้น เมี่ยงเป็นพืชพาณิชย์ที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ และมีการปลูกแซมในสภาพป่าธรรมชาติและป่าฟื้นฟูสภาพทั่วไป ทั้งยังสามารถเจริญงอกงามได้ดีภายใต้ร่มเงาของไม้อื่น ทำให้ชาวป่าเมี่ยงพยายามรักษาสภาพป่าธรรมชาติเอาไว้เป็นอย่างดี ป่าเมี่ยงจึงเป็นทั้งระบบการผลิตที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรและเป็นส่วนหนึ่งของป่าธรรมชาติที่มีต้นไม้สูง ให้ร่มเงาอยู่โดยรอบ

ในด้านของระบบการผลิต ป่าเมี่ยงหรือสวนเมี่ยงเป็นพื้นที่ที่มีลักษณะของป่า มีต้นไม้ขึ้นระกระระกะไม่เป็นแถวเป็นแนว การที่ครัวเรือนขนาดเล็กดูแลและเก็บเมี่ยงในพื้นที่แห่งหนึ่งทำให้มีความรู้สึกว่าเป็นสวน ซึ่งมีบริเวณต่อกันเป็นผืนใหญ่โดยไม่มีการแบ่งเขตแดนหรือการปักรั้วแสดงอาณาเขตอย่างชัดเจนเหมือนกับการทำสวนโดยทั่วไป จึงทำให้มีสภาพเสมือนป่า และนิยมเรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่าป่าเมี่ยง เรียกชุมชนว่าบ้านป่าเมี่ยง และผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ว่า "ชาวป่าเมี่ยง"

นอกจากนั้น ในการศึกษาเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศในป่าเมี่ยงยังพบว่า ป่าเมี่ยงและการดำรงอยู่ของชุมชนป่าเมี่ยงมีระบบการผลิตและวิถีชีวิตที่อุดมไปด้วยแบบแผนประเพณีปฏิบัติที่สอดคล้องและเกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืน เนื่องจากชาวป่าเมี่ยงมีความตระหนักรู้ว่าสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ต้นชาซึ่งเป็นพืชพาณิชย์เจริญเติบโตได้ดี และส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพเมี่ยงอันเป็นที่มาของรายได้หลักของพวกเขา ชาวชุมชนป่าเมี่ยงจึงมีรูปแบบการดูแลและปกป้องป่าธรรมชาติกระทั่งป่าเมี่ยงกลายเป็นระบบนิเวศเกษตรที่มีความยั่งยืน

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันแม้ว่าพื้นที่บริเวณป่าเมี่ยงจะยังไม่ถูกทำลาย และมีความยั่งยืนในด้านระบบนิเวศ ทว่าในประเด็นของเศรษฐกิจ เมี่ยงกลับมีตลาดที่จำกัด เนื่องจากผู้นิยมบริโภคเมี่ยงกันน้อยลงอย่างมาก กอปรกับชุมชนป่าเมี่ยงส่วนใหญ่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนแรงงานในการผลิตเมี่ยง เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ใช้แรงงานค่อนข้างหนัก ยิ่งไปกว่านั้นชาวป่าเมี่ยงรุ่นใหม่ที่จะสามารถเป็นแรงงานสืบทอดการผลิตเมี่ยงในอนาคตนั้นก้าวเข้าสู่ระบบการศึกษาและระบบแรงงานในเมือง จึงปรากฏแนวโน้มว่าการผลิตเมี่ยงจะลดน้อยลงเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนแรงงานสืบทอดเป็นหลัก ทั้งยังขาดตลาดที่จะรองรับ ทำให้ราคาเมี่ยงตกต่ำอีกด้วย สิ่งเหล่านี้เองที่ส่งผลให้ชาวป่าเมี่ยงจำเป็นต้องหาขุทวิธีในการปรับตัวเพื่อให้ตนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยวิธีการต่างๆ กัน เช่นการสร้างอาชีพเสริม หรือหันไปปลูกพืชชนิดอื่นเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าเมี่ยง โดยเฉพาะกาแฟ ซึ่งสามารถปลูกและเจริญเติบโตได้ดีในสภาพพื้นที่เดียวกับเมี่ยง แต่มีราคาสูงกว่า อีกทั้งกระบวนการผลิตไม่เหน็ดเหนื่อยซักซ้อ

สิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาสังเกตเห็นได้จากวิธีการเกษตรของชุมชนเมืองที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปก็คือ ภายใต้ง่อนไขที่ว่าป่าเมืองเป็นระบบวนเกษตรที่ส่งผลให้เกิด "ความยั่งยืน" ของระบบนิเวศ ทว่ากลับมีแนวโน้มที่จะสูญเสีย "ความยั่งยืน" ของความเป็นพืชพาลีชันอันจำเป็นสำหรับการประกอบการเกษตรในพื้นที่สูง รวมถึงบทบาทในสังคมและวัฒนธรรมของ "เมือง" ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตวัฒนธรรมการบริโภคของคนภาคเหนือ และการย้ายออกจากชุมชนเพื่อเข้าสู่ระบบการศึกษาของเด็กและคนหนุ่มสาวในชุมชนก็ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนป่าเมืองและแรงงานลดจำนวนลง ยังฉายภาพถึงปัญหาในด้าน "ความยั่งยืน" ของชุมชนป่าเมืองอีกด้วย

ชุมชนบ้านแม่กำปอง ต. ห้วยแก้ว กิ่ง อ. แม่ออน จ. เชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านที่มีการสืบทอดวิธีการผลิตเมืองมาเป็นเวลานาน ทุกครัวเรือนมีรายได้หลักจากการผลิตเมือง แต่ในปัจจุบันประสบกับปัญหาเรื่องความยั่งยืนของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงมีการหิยชกเอา "การทอเทียวงนิเวศ" เข้ามาในฐานะทางเลือกหนึ่งสำหรับการปรับตัว เพื่อแก้ไขปัญหาและสร้างหนทางที่สามารถเพิ่มรายได้ และสร้างความยั่งยืนให้แก่วิถีชีวิต เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชน โดยมีการประสานงานร่วมกับหน่วยงานจากภายนอกต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทอเทียวงแห่งประเทศไทย (ท.ท.ท.) บริษัทจัดการทอเทียวงเอกชน องค์กรพัฒนาของรัฐ รวมทั้งประสานงานร่วมกันภายในชุมชนเอง จัดตั้งหมู่บ้านให้เป็นหมู่บ้านสำหรับการทอเทียวงนิเวศ โดยการทอเทียวงนิเวศในชุมชนบ้านแม่กำปองมีศักยภาพและความพร้อมทั้งในด้านสิ่งคังคูดใจ สิ่งอำนวยความสะดวก และความสามารถในการเข้าถึง (สมศักดิ์, 2544 : ง) กล่าวคือ มีจุดคังคูดอยู่ที่วิธีการผลิตเมืองและพืชพาลีชันต่างๆ รวมถึงสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่สวยงาม เอื้อต่อการจัดการทอเทียวง โดยมีการบริหารจัดการทอเทียวงร่วมกันภายในชุมชน ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญสำหรับการจัดการทอเทียวงที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

นอกจากนี้ชุมชนบ้านแม่กำปองยังได้รับเอาแนวคิดเกี่ยวกับการทอเทียวงจากภายนอกชุมชนมาประยุกต์ใช้ และผสมผสานให้เกิดการทอเทียวงนิเวศที่เป็นรูปแบบเฉพาะของหมู่บ้านขึ้น โดยใช้หลักการมีส่วนร่วม สร้างแนวทางการบริหารจัดการการทอเทียวงซึ่งอาจจะแก้ไขปัญหาที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ได้ กระทั่งเกิดเป็นรูปแบบการทอเทียวงนิเวศที่มีความยั่งยืนภายใต้ระบบนิเวศแบบชุมชนป่าเมือง ซึ่งเป็นระบบนิเวศเกษตรที่เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

อีกสิ่งหนึ่งที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งในยุทธศาสตร์การปรับตัวของชุมชนป่าเมืองบ้านแม่กำปอง ที่หิยชกเลือกเอาการทอเทียวงนิเวศมาเป็นหนทางหนึ่งในการแก้ไขปัญหาก็คือฐานะและบทบาทของ "เมือง" และ "ป่าเมือง" ในแง่มุมของการทอเทียวงนิเวศนั้นได้เปลี่ยนแปลงจากการเป็น "สินค้าเพื่อการบริโภค" ซึ่งเป็นฐานรายได้หลักของแต่ละหน่วยครัวเรือน

ไปสู่การเป็น “สินค้าทางวัฒนธรรม” ในธุรกิจบริการ ซึ่งเป็นการบริหารจัดการร่วมกันเพื่อสร้างรายได้เสริมแก่คนในชุมชน จึงถือได้ว่าเป็นแนวทางการจัดการทรัพยากรเพื่อให้เกิดผลประโยชน์ร่วมกันในชุมชนอีกแนวทางหนึ่งด้วย

ฉะนั้น ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน จึงจำเป็นจะต้องให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมให้มากที่สุด เนื่องจากมีความเข้าใจในพื้นที่และระบบนิเวศของตน นับตั้งแต่กระบวนการตีความการให้นิยามความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การสร้างความเข้าใจร่วมกันในชุมชน การกำหนดวัตถุประสงค์การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การดูแลจัดการ ทั้งในเชิงนิเวศและเชิงธุรกิจ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชนอย่างเป็นธรรม ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ รักรักษาหวงแหนในภูมิปัญญา วัฒนธรรม วิถีชีวิต ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของตนเอง และส่งผลให้เกิด “ความยั่งยืน” ต่อไป

เหตุนี้เอง ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจในยุทธวิธีที่จะทำให้ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” ซึ่งเป็นตัวแทนของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และหนทางสร้างรายได้แก่ชุมชนเกิดความยั่งยืนขึ้น และต้องการมุ่งศึกษากระบวนการที่ชุมชนได้เลือกรับ “การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” เข้ามาเป็นทางเลือกที่จะสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนของตนเอง โดยการสร้างความหมายและความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อนำมาใช้ในพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ทางระบบนิเวศเฉพาะตัว ดังเช่นชุมชนป่าเมี่ยง รวมถึงการดูแลจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนอย่างเป็นธรรม ฉะนั้น คำถามของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงมุ่งไปที่

- 1) เหตุใดชุมชนจึงเลือกดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) ชุมชนได้ผสมผสานแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างไร ให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนป่าเมี่ยง
- 3) ชุมชนป่าเมี่ยงจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมอย่างไร ด้วยฐานคติใด จึงจะสามารถทำให้ชุมชนยั่งยืนได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อทราบปัจจัยภายนอกชุมชนและภายในชุมชนที่มีผลต่อการดำเนินการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนป่าเมี่ยง

1.2.2 เพื่อศึกษาวิธีคิดและวิธีการในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนป่าเมี่ยง รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ชุมชนประสบ และวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

1.2.3 เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน เพื่อจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนป่าเมี่ยง ในการดำเนินงานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

1.3 ขอบเขตและวิธีการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาเฉพาะพื้นที่ชุมชนป่าเมี่ยง บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีประชากรทั้งสิ้น 416 คน จาก 128 ครัวเรือน โดยมีเหตุผลที่เลือกศึกษาหมู่บ้านนี้ 3 ประการคือ

1) บ้านแม่กำปองมีปัจจัยที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในชุมชน เห็นได้จากสภาพภูมิประเทศและสถานที่ท่องเที่ยวที่สวยงามโดยรอบ อาทิ น้ำตกแม่กำปอง สวนสนจุดชมทัศนียภาพดอยม่อนล้าน สวนหินงาม หินมหัศจรรย์ ผาน้ำลอด และเส้นทางสำรวจธรรมชาติ เป็นต้น

2) ชุมชนมีอาชีพหลักคือการปลูกเมี่ยง และมีวิถีชีวิตผูกพันอยู่กับการผลิตเมี่ยง รวมถึงมีการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆ อาทิ กาแฟ ชา และเห็ดหอม ทั้งยังมีกลุ่มอาชีพอื่นๆ ที่หลากหลาย ได้แก่ กลุ่มอาชีพตีเหล็ก ผลิตภัณฑ์สมุนไพร เป็นต้น ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นจุดเด่นที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวที่ต้องการชื่นชมธรรมชาติและเรียนรู้วิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวป่าเมี่ยงได้

3) ในปัจจุบัน ชุมชนบ้านแม่กำปองได้ดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนอย่างเป็นทางการ มาเป็นระยะเวลาประมาณ 2 ปี

1.4 หน่วยในการวิเคราะห์

หน่วยการวิเคราะห์คือหมู่บ้านแม่กำปอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่

1.5 วิธีการเก็บและการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ วิธีการวิจัยเชิงปริมาณจะใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และใช้ประกอบในการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างเพื่อสัมภาษณ์แบบต่างๆ ตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยใช้การสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) โดยสรุปสามารถแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลภายนอกชุมชน และการเก็บรวบรวมข้อมูลภายในชุมชน

1.5.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลภายนอกชุมชน เพื่อให้ทราบถึงบริบทด้านแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

1) ทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในมิติต่างๆ จากการทบทวนวรรณกรรมและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเปรียบเทียบการให้ความหมาย และข้อขัดแย้งของแนวคิดต่างๆ

2) สัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องภายนอกชุมชน อาทิ นักวิชาการ องค์กรการท่องเที่ยวทั้งจากภาครัฐและเอกชน เพื่อทราบถึงแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ บทบาท และมุมมองที่องค์กรต่างๆ มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน

1.5.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภายในชุมชน เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม แบ่งเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณและการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

1) การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เป็นการสำรวจข้อมูลพื้นฐานของสมาชิกในชุมชนจากแต่ละครัวเรือน โดยการสัมภาษณ์หัวหน้าครัวเรือนจากทั้ง 6 กลุ่มบ้าน โดยมีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

(1) สร้างแบบสอบถามข้อมูลพื้นฐานต่างๆ อาทิ เพศ อายุ อาชีพ รายได้จากอาชีพหลัก รายได้จากอาชีพเสริมที่เกิดขึ้นภายหลังมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

(2) จากข้อมูลพื้นฐานดังกล่าวจะช่วยจำแนกกลุ่มประชากรในหมู่บ้านออกเป็นกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับมาก ปานกลาง และน้อยในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์

(3) ทำการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายหรือบุคคลที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มที่ได้จำแนก เพื่อการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพต่อไป

2) การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ จะใช้เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสังเกตการณ์ โดยมีขั้นตอนดังนี้

(1) รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานชุมชนป่าเมี่ยง ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ระบบการผลิตและการใช้ทรัพยากร กลุ่มและความสัมพันธ์ทางสังคม ปัญหาด้านความไม่ยั่งยืนที่ชุมชนประสบในปัจจุบัน โดยสนทนากับผู้อาวุโสในหมู่บ้าน และผู้นำชุมชนเป็นหลัก

(2) รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน ในประเด็นเกี่ยวกับกระบวนการรับ การเลือกตีความและให้นิยามความหมาย วิธีการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ตลอดจนวิธีการออกระเบียบกฎเกณฑ์ รวมทั้งการแบ่งสรรผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(3) รวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการณ์ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมเพื่อให้ทราบถึงขั้นตอนการรับรองและให้บริการนักท่องเที่ยว และกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

(4) รวบรวมข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ โดยสัมภาษณ์จากกลุ่มเป้าหมายหรือบุคคลที่คัดเลือกมาเป็นตัวแทนที่ได้จากการจำแนกประเภทกลุ่มต่างๆ โดยข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณ (ได้แก่ ผู้ที่เป็นเจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ และผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวในชุมชนแต่ละระดับ เป็นต้น) ประเด็นการสนทนาหรือสัมภาษณ์จะเกี่ยวกับทัศนคติและความพึงพอใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน รวมถึงข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้ชุมชนเป็นผู้ประเมินผลการท่องเที่ยวและประเมินปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมเสนอแนะวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

(5) วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อหาแนวทางของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนป่าเมี่ยงที่เหมาะสม ซึ่งจะก่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งในทางเศรษฐกิจและวิถีชีวิตของชุมชนได้

1.5.3 การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ – เป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากแบบสอบถาม จะได้ข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน และสามารถนำมาจัดหมวดหมู่ตามข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่าง ใช้การวิเคราะห์โดยการกระจายร้อยละ (Percentage Distribution) เพื่อคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายหรือบุคคลที่เป็นตัวแทนจากกลุ่มที่ได้จำแนก ได้แก่กลุ่มผู้ที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในระดับต่างๆ กลุ่มผู้นำชุมชน กลุ่มผู้สูงอายุ และกลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ เพื่อสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและสังเกตการณ์ต่อไป

2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนคือ

(1) วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม เพื่อจำแนกและจัดประเภทข้อมูลตามประเด็นที่ต้องการศึกษา ได้แก่ข้อมูลพื้นฐานชุมชนป่าเมี่ยง ประกอบด้วยประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ของชุมชน ระบบการผลิตและการใช้ทรัพยากร กลุ่มและความสัมพันธ์ทางสังคม ปัญหาด้านความไม่ยั่งยืนที่ชุมชนประสบในปัจจุบัน กระบวนการเลือกรับ การตีความและให้นิยามความหมาย การท่องเที่ยวและการจัดการทรัพยากรของชุมชน รูปแบบการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน ตลอดจนการสร้างกฎเกณฑ์และแบ่งสรรผลประโยชน์ที่ได้จากการท่องเที่ยวเชิงนิเวศทัศนคติและความพึงพอใจในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชน รวมถึงข้อเสนอแนะที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้ชุมชนเป็นผู้ประเมินผลการท่องเที่ยว เพื่อหาระดับความพึงพอใจ และประเมินปัญหาที่เกิดขึ้นพร้อมเสนอแนะแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

(2) วิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชุมชน โดยเปรียบเทียบกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแบบต่างๆ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น แล้วสรุปเป็นแนวทางและวิธีการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ยั่งยืนสำหรับชุมชนป่าเมี่ยง

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 ได้ทราบถึงปัจจัยภายนอกชุมชนและภายในชุมชนที่มีผลต่อการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนป่าเมี่ยง

1.6.2 ได้ทราบถึงวิธีคิดและวิธีการในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนป่าเมี่ยง รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคที่ชุมชนประสบ และวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าว

1.6.3 ได้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวของชุมชน เพื่อจัดสรรและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนป่าเมี่ยง ในการดำเนินงานของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

1.6.4 สามารถนำเอาแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศจากชุมชนป่าเมี่ยง มาประยุกต์ใช้กับการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในชุมชนที่มีลักษณะใกล้เคียงกันต่อไป

1.7 ระยะเวลาในการศึกษา

ทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	ระหว่างเดือนตุลาคม 2544 – มกราคม 2545
เขียนและสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์	ระหว่างเดือนมกราคม – พฤษภาคม 2545
เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ	ระหว่างเดือนมิถุนายน 2545 – เมษายน 2546
ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลรวมทั้งเขียนวิทยานิพนธ์	ระหว่างเดือนเมษายน 2545 – มิถุนายน 2546
นำเสนอวิทยานิพนธ์และปรับปรุงแก้ไข	ระหว่างเดือนมิถุนายน 2546 – ตุลาคม 2546

1.8 นิยามศัพท์

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) เป็นการพัฒนาที่สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว และผู้เป็นเจ้าของท้องถิ่นในปัจจุบัน โดยมีการปกป้องและสงวนรักษาโอกาสต่างๆ ของอนุชนรุ่นหลัง การท่องเที่ยวนี้มีความหมายถึง การจัดการทรัพยากรเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ ในขณะที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศด้วย (วท., 2542 : 2-10 – 2-11)

การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์ของการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ธรรมชาติเพื่อทำความเข้าใจกับธรรมชาติ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของสิ่งแวดล้อมในพื้นที่แห่งนั้น การเข้าไปในพื้นที่ต้องระมัดระวังไม่ให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ โอกาสทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นต้องสอดคล้องต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและผลประโยชน์ของประชาชนในท้องถิ่น (ชูลิทธิ์ 2544 : 31)

เมี่ยง คือของบริโภคชนิดหนึ่งทำจากส่วนใบ เป็นพืชพันธุ์เดียวกับชา ทางพฤกษศาสตร์มีชื่อเรียกว่า CAMELLIA SINENSIS เป็นพันธุ์ไม้ที่เจริญงอกงามในพื้นที่สูงเหนือระดับน้ำทะเลประมาณ 600 เมตรหรือสูงกว่าเท่านั้น (สุเทพ, 2513 : 21 – 23) ในภาคเหนือของไทยมีเมี่ยงขึ้นอยู่อย่างกระจัดกระจายโดยต้นเมี่ยงจะขยายพันธุ์ตามธรรมชาติ ต้นเมี่ยงที่ขึ้นเองตามธรรมชาติจะเจริญเติบโตเคียงคู่กับไม้ป่าประจำถิ่นที่พื้นตัวขึ้น เมี่ยงจะอาศัยร่มเงาของไม้อื่นๆ และเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว (ยศ, 2542 : 144) เมี่ยงยังมีบทบาทในวัฒนธรรมของภาคเหนือในฐานะที่เป็นของบริโภคยามว่าง รวมถึงใช้รับรองผู้มาเยือนหรือใช้ในการพบปะชุมนุมทางสังคม ชาวไทยภาคเหนือ

มีความเชื่อว่าเมี่ยงมีคุณสมบัติทำให้กำลังวังชากลับคืนมาหลังเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน (สุเทพ, 2513 : 12)

ป่าเมี่ยง (Tea Jungle หรือ Tea Forest) หรือสวนเมี่ยง (Tea Garden) เป็นระบบนิเวศเกษตรเก่าแก่ดั้งเดิมที่พบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณพื้นที่สูงของภาคเหนือตอนบน มีลักษณะผสมผสานระหว่างป่าธรรมชาติ การปลูกพืช และการเลี้ยงสัตว์ โดยมุ่งเน้นการผลิตอาหารเพื่อยังชีพ และการรักษาความสมดุลของธรรมชาติแวดล้อมมากกว่าการผลิตเพื่อขาย (ยศ 2542 : 143)

บ้านป่าเมี่ยง มีลักษณะเป็นชุมชนขนาดเล็กตั้งอยู่กระจัดกระจายโดยรอบป่าใหญ่ สมาชิกของชุมชนเหล่านี้ทำหน้าที่ดูแลรักษาผืนป่าไปพร้อมกับการทำมาหากินและใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพในผืนป่า การดำเนินชีวิตในลักษณะสอดคล้องกับธรรมชาติทำให้ป่าเมี่ยงเป็นระบบนิเวศเกษตรที่ควรศึกษาเรียนรู้ ในฐานะเป็นอีกตัวอย่างหนึ่งของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร

ชุมชนป่าเมี่ยง เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณเขตนิเวศตอนกลาง (Middle Zone) ในพื้นที่สูงของภาคเหนือ และได้ยึดถืออาชีพการปลูกและผลิต "เมี่ยง" จึงทำให้มีจุดรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจอยู่ที่ครัวเรือน และรายได้ของครอบครัวมักจะมาจากต้นเมี่ยง โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะเป็นวัฏจักรตาม 4 ฤดูกาลใน 1 ปีของการเก็บเมี่ยง (สุเทพ, 2513 : 31) ในการศึกษาครั้งนี้ บ้านแม่กำปองเป็นชุมชนป่าเมี่ยงที่สมาชิกในชุมชนเป็นคนไทยพื้นเมืองภาคเหนือ ซึ่งขึ้นไปตั้งถิ่นฐานอยู่บนที่สูงในเขตกิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่